

IDENTITET MUSLIMANA: IZAZOVI U DANAŠNJOJ EVROPI

Husein ef. KAVAZOVIĆ, reisu-l-ulema IZ u BiH

UDK 28:316.75(4)

316.722(=163.4*3)

DOI: <http://dx.doi.org/10.26340/muallim.v19i73.1630>

SAŽETAK: Reisu-l-ulema IZ u BiH Husein ef. Kavazović je 4. aprila 2018. godine studentima na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu održao predavanje o identitetu muslimana i izazovima u današnjoj Evropi. Ovaj rad sadrži argumentaciju i razradu stavova izrečenih u tom izlaganju. Autor, kao reisu-l-ulema IZ u BiH, razmatra pitanje sudbine muslimana pojedinca i zajednice muslimana u današnjem svijetu Evrope upoređujući vlastito iskustvo i mišljenje sa stavovima nekih od vodećih autora koji su pisali o islamu i muslimanima u savremenom evropskom kontekstu. On odgovara na pitanje da li muslimani u Evropi još uvijek u sebi nose cjelovitu sliku svijeta islama ili su je negdje zaturili, zagubili.

Autor također razmatra i pitanje položaja čovjeka, njegova bitka, njegove slobode i izbora, kao i njegove tragične sudbine koji su, prema njemu, centralna tema svih Božjih objava, i Starog, i Novog zavjeta, i Kur'ana.

Ključne riječi: Islam, muslimani, identitet, muslimani u Evropi

Poštovani studenti.

Izuzetna mi je čast da s vama podijelim neka svoja razmišljanja, koja mogu zaokupiti našu zajedničku pažnju. Dozvolite mi da započnem razmišljanjem o identitetu, da budem ličan i da krenem od sebe.

I

Ja sam, prije svega, čovjek, a potom musliman. To je moja univerzalna odrednica, moj temeljni identitet. U biološkom smislu sam ljudska jedinka, a u društvenom kontekstu, u svijetu nacija i naroda, Bošnjak sam. Islam je odredio moj životni put i moj unutarnji svijet, a Bosna me je zaogrnila vanjskim identitetom. Za svijet islama sam sudbinski vezan. Ono što na svaki način i u svakom trenutku zaokuplja moju misao, privlači moju pažnju i tjera me da tragam za suvislim odgovorom, koji bi

mi bio razlozan, jeste pitanje sudbine muslimana pojedinca i zajednice muslimana u današnjem svijetu Evrope.

Niti jedan svijet koji se pojavio na historijskoj pozornici i koga poznamo, nije se rodio iz radosti, iz obilja i duhovne snage. Svi oni, bilo da se radilo o antičkom svijetu, svijetu srednjovjekovlja, modernom svijetu ili svijetu islama, nastali su iz protivrječnosti, ratnih razaranja, kolonijalnih porobljavanja i unutarnjih borbi. Svi su oni, na neki način, bili reakcija na nepravdu i zulum. Današnji svijet, koji se drobi i razara, koji umire i ponovo se rađa, prolazi istu historijsku zakonitost. Možda su stari Heleni bili u pravu kada su vjerovali da novi svijet nastaje iz haosa.

Nastanak i razvoj svake zajednice, naroda, civilizacije i kulture ima svoj poseban historijat. Unutar jednog civilizacijskog kruga se odmjeravaju sve snage i silnice koje djeluju. Opće

i pojedinačne okolnosti i sudbine ljudi i naroda variraju do beskonačnosti. Unutarnje borbe, pokrenute ličnim, religijskim, heretičkim, nacionalnim, materijalnim i drugim interesima, neprestano okreću točak historije, kako bi se omogućilo unutarnje kretanje.

Stvaranje novih vrijednosti često znači od smrti otimati klicu života, u nadi da će se iz nje ponovo moći obnoviti cijeli svijet kojeg nosimo u sebi. Vrijeme i prostor su uvijek bili dva elementa koji su oblikovali našu pojedinačnu, ali i kolektivnu svijest i potencijal. Često su vanjske okolnosti utjecale na našu sudbinu, a unutrašnje usmjerenje u kriznim vremenima, u određenom pravcu, često je razaralo našu psihološku stabilnost. Musliman se znao predavati melanholiji i letargiji, u uvjerenju da će neki viši događaj iz bajkovite legende možda ipak promijeniti tok historije i spasiti ga tragične sudbine.

Muslimani nisu pristajali da promijene pristup životu i svoja uvjerenja i vrijednosti, utemeljena u vjeri islamu, pod vanjskim pritiskom, i to je sasvim jasno i razložno ponašanje. Ali, zbog čega se muslimani tako teško iznutra prilagođavaju vremenu i prostoru; zbog čega su tako rezistentni na promjenu "geometrijskog oblika"; zbog čega insistiraju na tome da sve svoje zavežljaje nose sa sobom kroz vrijeme i prostor i onda kada ih oni pritiskaju poput starog panja iz kojeg neće izrasti nova mladica? Na ta pitanja nije lahko naći odgovor.

Pitanje koje se samo od sebe nameće glasi: da li muslimani u Evropi još uvijek u sebi nose cjelovitu sliku svijeta islama ili su je negdje zaturili, zagubili?

Je li ta slika u nama ostala samo u fragmentima, razbacana po nacionalnim tradicijama: nešto kod Turaka, nešto kod Arapa, nešto kod Iranaca, Indijaca, Malajaca, Afrikanaca, Bošnjaka i Albanaca? Da li je moguće na razini ummeta (na kolektivnoj, zajedničkoj razini) tu sliku ponovo obnoviti, bar u vrijednostima ako ne i u geometrijskom obliku? Bojimo li se možda da tako restaurirana slika našeg svijeta neće biti ista kao ona koju smo negdje zaturili? Kakvi su naši strahovi? Što nas je to tako snažno skamenilo? Zbog čega se bojimo da umjesto cjelovite slike našeg svijeta sastavimo mozaik u kome će svaki detalj biti sačuvan i uklopljen u veliku postavku koja će govoriti nama ko smo, a i drugima o nama kakvi smo? Puno je pitanja pred nama, a posebno vama mladim ljudima, na koja ćete morati davati odgovore u skoroj evropskoj budućnosti.¹

II

No, dozvolite mi da se vratim pitanju koje, po mom dubokom uvjerenju, predstavlja važnu temu, za svakoga od nas pojedinačno, ali i na razini našeg kolektiviteta. To je pitanje položaja čovjeka, njegova bitka, njegove slobode i izbora. Čovjek i njegova tragična sudbina su centralna tema svih Božjih objava, i Starog, i Novog zavjeta, i Kur'ana. Sve što je čovjek od dijelova materije prilagodio sebi,

i što je bilo proizvod njegova duha, od umjetnosti, književnosti, muzike i pjesništva, samo je govor o njemu. Čovjek, kao da i ne zna ni o čemu drugom govoriti. Čak i naše molitve, bilo da su tužbalice ili zahvalnice, opet govore o nama, o našem unutarnjem svijetu, o našem duhovnom halu.²

Pitamo se, zbog čega je sve što je povezano s nama tako komplicirano? Zbog čega nam se naša pitanja čine gotovo nerješivim, ako ih svedemo na problem prirode? Može li nam objava u tome pomoći? Moramo li posegnuti za odgovorom izvan nas da bismo sebi posvijestili problem u kome se nalazimo?

Misao mi skreće na nekoliko ajeta časnoga Kur'ana, koji nude osnovu za razmišljanje. "Čovjeka smo najljepše podigli", kaže Kur'an, "a zatim ćemo ga na niske stepene spustiti; samo ne one koji budu vjerovali i dobra djela činili..." (Al-Tin, 4-6)

Ovim riječima Kur'an kao da nas izaziva. On ne rješava našu zapitanost; on ne daje gotov odgovor. Prije bismo mogli kazati da postavlja gotovo pitanje, koje glasi: šta znači biti čovjek? Mistici, sufije će kazati: Bog to zna! Ali zna li čovjek?! Bog ne daje gotov odgovor, jer ga čovjek neće razumjeti, odgovor mora doći od čovjeka i kroz čovjeka.

Povijesno gledajući, čovjek je na ovo pitanje davao različite odgovore. Idealizam nam je govorio o čovjeku kao nosiocu logičkih, etičkih i estetskih vrijednosti. Naturalizam je govorio o čovjeku kao biću biološke evolucije. Sociologija govori o čovjeku kao društvenom biću, koje je izloženo discipliniranju od strane društva. Psihopatologija nam je govorila o čovjeku kao bolesnom biću, čiji su prirodni nagoni oslabili zbog toga što ih je potisnula civilizacija.

Čini se da Kur'an želi sugerirati da se čovjek ne može nikako u potpunosti razumjeti iz samog razuma, prirode ili društva. Nije ga moguće razumjeti iz onoga što je s njim jednako

ili niže, već možda jedino iz onoga što je iznad njega, što je više. Tačno je da čovjek zna umno zaključivati. Međutim, da li je njegovo ponašanje uvijek umno, racionalno, sračunato? Ne svjedočimo li isto tako čestim napadima iracionalnosti, nerazumnog ponašanja i destruktivnosti?

Mi smo bića koja nastaju i nestaju kao i sva druga bića, ali je tačno i to da iza nas ostaju tragovi našeg postojanja i nakon hiljada godina i da se ne radi isključivo o prirodnim, animalnim nagonima. Čovjek je i socijalno biće, ali njegovo ponašanje nije dresura, vidimo ga da se buni i voljno bira drugačiji put od onoga koji mu se nameće.

Čovjek sebe može u potpunosti razumjeti samo u svom odnosu prema onome za čim traga, u postupanju prema višem svijetu, u odnosu prema onome što je njegovo djelo. Iz tog traganja za višim vrijednostima da se iščitati čovjekovo nezadovoljstvo sobom, ali i njegova sposobnost da preraste samoga sebe. Čovjek je uistinu velika zagonetka, koju sam nastoji riješiti od kada zna za sebe. Pitamo se, kada čovjekov život ne bi imao nikakva višeg smisla, zašto mu je toliko važna istina i pravda, zbog čega uvijek emotivno reagira na nepravdu i nasilje, u čemu se onda ogleda tragika njegova života?

Odgovor je djelimično moguće pronaći u svetim knjigama (Bibliji i Kur'anu) koje govore o nama, o našoj antropologiji. Štaviše, složio bih se s onima koji kažu da o čovjeku više trebamo učiti od malobrojnih usamljenih mislilaca i mistika nego od akademskih filozofa i psihologa. Oni nam sugeriraju da djela, poput Sadijevog *Dulistana*, Hafizovog *Divana*, Rumijeve *Mesnevi*, Atarove *Ilahiname*, ali i djela Tolstoja, Dostojevskog, Šekspira, Meše Selimovića pa i djela Paskala, Kjerkegora i Muhameda Ikbala, otkrivaju više o nama od nauke koja partikularno pristupa našem biću. Njihov zajednički odgovor bi bio: čovjek nije nužno biće,

¹ Tariq Ramadan, *Radikalna reforma* (Sarajevo: Centar za napredne studije: El-Kalem, 2011), str. 21.

² Vidi o tome više kod: Frithjof Schuon, *Razumijevanje Islama* (Sarajevo: El-Kalem, 2008), str. 18 – 21.

čovjek je biće slobode, to je njegova *differentia specifica*. Čovjek je izabrao slobodu, zbog toga i jeste čovjek.

Takav je ujedno i odgovor Objave. Podsjećam vas na Božije riječi o emanetu, kao slobodi koja je ponuđena i nebesima, i zemlji, i planinama, pa su je, kako Kur'an kazuje, odbili, a prihvatio ju je čovjek. Neki komentatori Kur'ana sugeriraju da se radi o emanetu vjere. Ako bismo i prihvatili to mišljenje, morali bismo se vratiti slobodi, jer, kako Kur'an kaže, u vjeru nema prisile. Od svih ponuđenih stvorenja, samo čovjek je odlučio biti slobodan, samo je on podigao pogled gore k nebu slobodno, i zaslužio da bude Adem, da bude slobodan.

Povrh toga, čovjek je i djelatno biće, on stvara svoja djela, kako su nas učili rani muslimanski racionalisti. On nije, kako su oni zaključili, samo racionalno, biološko ili društveno biće; on je, prije svega, stvaralačko biće, jer posjeduje djelatnu potenciju slobode, koja može da se ostvari ili uništi. Objave nam govore da čovjek nije mogao opstati kao usamljeno biće. On je uvijek morao svoj pogled upirati gore, k nebu.³ Bog se objavljuje kroz čovjeka. Bog je uvijek govorio kroz ljude, kroz Musa'a, preko Isa'a ili Muhameda, a.s.⁴ Čovjeku je potrebno nedokučivo i beskonačno, govorio je Dostojevski, kao i mala planeta na kojoj živi. Život bez Boga za čovjeka predstavlja strašnu samoću, to je život bez cilja.

Dvije pokretačke snage upravljaju našim životima, želja i strah, na jednoj, i bojazan i nada, na drugoj strani. Želja i strah su, kako su naučavali mu'tazilah, ta rana škola muslimanskog racionalizma, prirodne kategorije, dok su bojazan i nada duhovne kategorije. Prema njima, biološka jedinka ima želju, strast i egzistencijalni strah koji su s onu stranu etike, dok ličnost, sa svojom bojazni i nadom, stoji s ovu stranu etike i pripada duhovnom svijetu. U ličnosti se ogleda naša cjelovitost,

u njoj je središte moralnog života. Jedinka u biološkom smislu pripada rodu, ličnost pripada zajednici, ali ona čak i u njoj uvijek stoji za sebe. Njeno manifestiranje, pojavljivanje u zajednici, ovisi o spremnosti na žrtvu i količini ljubavi koju pokazuje prema drugima.⁵ Naša kultura uvijek je počivala na ličnosti, nikada na biološkim jedinkama. Čovjek se cijenio po količini dobra, ljubavi i bogobojznosti, koje je pokazivao u zajednici s drugim ljudima.

Naš položaj u historiji se promijenio. Nikada do danas se nije tako snažno osjećao konflikt između ljudske ličnosti i historije. Nikada naša ličnost nije bila u tolikoj mjeri bez zaštite, pred procesima koji se odvijaju.

Prijeti nam takva opasnost da ništa u nama, u našim ličnim životima, ne ostane za nas same. Historijski procesi koji se odvijaju nikada u tolikoj mjeri nisu isisavali iz ljudi sokove njihove ličnosti, ostavljajući ih bez slobode, duhovnog života i stvaralačke misli. Ljudska duša sve više postaje korporativna, sve manje osjeća Boga, a sve više klizi u ambis imaginarnog, zamišljenog svijeta.

Ljubav, kao klicu života, sve više odmjenjuje interes, a umjesto spremnosti na žrtvu primjetno je pasiviziranje moralne strane ljudskog duha. Kada smo, umjesto slobodnih ljudi, postali robovi želja i strahova, postali smo ono čemu najviše ličimo danas. U našoj muslimanskoj kulturi čovjek čovjeku nikada nije bio vuk, ali mi, danas, čini mi se, sve više živimo vučjim životom.

III

Osnovna tema za nas muslimane trebala bi biti o sudbini muslimanske ličnosti. To što se danas događa nije samo kriza doktrinarnog učenja ehli-sunnetske teologije, već i kriza samog čovjeka, muslimana. Haos koji vlada u našoj ličnosti može biti prevladan jedino naporima duha, duhovnim prevratom i duhovnim preporodom.

Danas mi se čini da egzistiramo na biološkom nivou jedinke, bez osjećaja odgovornosti spram slobode koju imamo, bez racionalnog uvida u stvarnost koja nas okružuje, bez snažne vjere u Božiju određenost. Otrjeznjenje koje bi nam dobro došlo moglo bi biti u vidu spoznaje da je civilizacija koja nam se nudi, a koja drži da u nauci možemo naći smisao postojanja svijeta, lišena bilo kakvog duhovnog cilja. Govorim to vama, mladim ljudima, kao upozorenje da vas mnoštvo detalja, ta razbijena, partikularna slika svijeta koju nauka nudi, ne odvede u pogrešnom smjeru, da ne primijetite u sebi veliko duhovno platno koje vas obavlja i održava.

Nauka ne može uništiti vjeru u čovjeku, kao ni druge plodove duha, niti ih, pak, zamijeniti. Ta zabluda XIX i dijelom XX stoljeća konačno je apsolvirana. Također i zabluda o naučnoj zasnovanosti vjere se pokazala s psihološke strane besmislenom. Nemoguće je vjerom rješavati probleme fizike, hemije, politike, ekonomije itd, kao što je izlišno tekstovima Kur'ana ili Biblije pobijati naučne zaključke. Vjera i nauka nisu takmaci, one skupa određuju duhovni cilj čovjeka i drže ga u ravnoteži, svaka sa svog aspekta.

Vjera je uvijek bila slobodna, ona koja je stasavala u duhu, koja odmara čovjeka nakon teške i tegobne dužnosti rada i naučnog traganja. Vjera je kula slobode, ona nije nužna, nije nametnuta i, kako Kur'an kaže, "*nema prisile u vjeru*" (Al-Baqarah, 256). Obred je zikr, odmor, stanka za dušu i tijelo. Nauka je nepregledno polje nužde, odricanja i tegobna rada, kako Kur'an kaže, "*ti ćeš, o čovječe, koji se mnogo trudiš, trud svoj pred Gospodarem svojim naći*" (Al-Inshiqaq, 6). Potrebno je mnogo ljudskog truda da bi se kula slobode mogla održati. U tom zajedničkom pletu vjere i nauke, vjerovanja i truda, odgoneta se naše biće i naša zagonetka.

Kada bolje razmislim o tome kakva bi nam mogla biti sudbina, obuzme

³ Husejin Ešfak, *Suština Fatih* (Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, 1986), str. 34.

⁴ Smail Balić, *Zaboravljeni islam* (Wien: Gesellschaft Bosnischer Akademiker in Österreich, 2000), str. 27.

⁵ Vidi o tome kur'anski ajet u suri El-Isra',

70. ajet, u: *Kur'an: originalni tekst s prijevodom Besima Korkuta* (Sarajevo: El-Kalem, 2017), str. 288.

me bojazan od slike Kafkina kovčega. U svom *Dnevniku*, on nam daje opis dvoje djece koja se igraju u stanu, u čijem se uglu sobe nalazi veliki kovčeg. Pošto djeca uđu u kovčeg, on se zatvori i oni ga ne mogu otvoriti. Tako su se ugušili. Ono na što nas danas prisiljavaju nalik je na priču o Kafkinom kovčegu.

Pravo pitanje za muslimane na simboličkoj ravni, a za nas Bošnjake i na egzistencijalnoj, glasi: kako izbjeći zamku Kafkinog kovčega koja nam je postavljena? U ovom času su pred nama bar dvije mogućnosti: ili da se zatvorimo u Kafkin kovčeg (samozatvorenje) i da se ugušimo, ili da pretvorimo u svijest što je moguće više iskustva našeg otvorenog duha, naslijeđenog iz prošlosti, koji će kapije našeg bića držati otvorenim za sve dobre plodove ljudskog duha, ma otkuda oni dolazili, s budnim strazarima na našim kulama, da nam se otrov ne podvali pod lijek.

Pitamo se, zašto je danas tako teško biti musliman u svijetu u kojem živimo. Zašto se pred nas stavlja lažna dilema da ćemo biti više ljudi ako budemo manje muslimani? Zašto bi nekoga usrećio diskontinuitet muslimanskog duha i naše tradicije koji su se razvijali na evropskom tlu u dodiru s druge dvije vjerske tradicije? Ni oni koji ovaj zahtjev stavljaju pred nas ne znaju suvisao civilizacijski odgovor.⁶ Čak i kada bismo prihvatili da je to teorijski moguće, što bi ta hibridna kultura bilo kome išta značila? Baština islamskog naslijeđa i njegove visoke kulture u Andaluziji je bila uklonjena kao živuća tradicija evropskih muslimana koja ih je usmjeravala ka duhovnim ciljevima života. Ona, koja se organski bila ukorijenila u živo tkivo Evrope morala je biti iščupana iz korijena. Hibridno biće muslimana ne treba Evropi, a još manje samim muslimanima u njoj.⁷

Niko ozbiljan ne može tvrditi da u duhu čovjeka nije zapisano vječno nastojanje da oplemenjuje sebe i svijet oko sebe. Ako to priznamo svim ljudima,

zašto bi muslimani bili izuzetak. Kao evropski muslimani, moramo izbjeći zamke u kojima su skončala većina islamskih društava tokom XX stoljeća, u želji da se moderniziraju. Umjesto da istraže dubine muslimanskog duha i njegove žive tradicije, oni su pokušali sačiniti na brzu ruku površan nov konstrukt islama. Takav instant nije imao dodira s prirodnim tokovima složene muslimanske kulture i tradicije. Na silu razgrađen prirodno srastao organizam islama ostavio je duboka traga u svijesti ljudi, ali je cjelovita slika svijeta u muslimanskom pamćenju bila izgubljena.

IV

Pokušaj bosanskih muslimana da preobrase svoj svijet, čuvajući konstruktivne elemente svoje tradicije ipak nije bio uzaludan. Naši preci bili su svjesni da ništa ne može sačuvati svoje postojanje s onu stranu smrti, osim preobraženih oblika. Oni su odbili ono što su drugi željeli od njih, ostali su svoji, bez velike pomoći iz islamskog svijeta.

Naše iskustvo davne hereze iz vremena kršćanske inkvizicije budi u nama nove oblike rezistencije prema novoj inkviziciji (vjerskog fanatizma), koji stupa s Istoka. Bosanski muslimani su nepogrešivo zadržavali neophodnu dozu racionalne kritike prema svakoj tuđici, mjerkajući je krajičkom svoga oka, makar se činilo da je gledaju pravo u oči.

Oni su pokazali odbijajuću hrabrost prema nametanju iracionalne slike svijeta, koja je ispražnjena od svake humanosti u najtežim vremenima po njih. U izgradnji svoje kulture i tvorbi svoje tradicije, bosanski muslimani su se našli na najstrmijoj i najdužoj uzbrdici, koja se pojavila kod ijednog drugog evropskog naroda. Naša tradicija još nije u potpunosti predstavljena, naša priča još nije do kraja kazana. No, uprkos tome, mi smo se uvijek osjećali slobodnim u atmosferi evropskih tekovina, onako kako se nekada osjećao slobodni Atinjani u svojoj Atini.

Sudbina nas bosanskih muslimana je neraskidivo vezana za cjelovito muslimansko biće u Evropi. Tajna našeg opstanka leži u nama, koji smo svoj svijet stvarali po mjeri našeg vremena. Naša generacija ušla je u život s prevelikim teretom i izazovima.

Vaš zadatak nije da isti teret nosite, onako kako smo ga mi nosili, već da se suočite sa svojim izazovima i da hrabro stanete ispred njih. Ono što ćete uvijek naći na svojoj strani jeste taj rezistentni duh bosanske hereze, koji se ukorijenio u našoj kulturi. To je duh kojeg nosimo još od vremena stare Bosanske crkve, koji se transportirao u herezi bosanskih derviša. Izuzmemo li Kur'an kao Božiju riječ, najbolje antropološko djelo bosanskih muslimana jeste djelo Meše Selimovića *Derviš i smrt*. U njemu je živu duh bosanskih muslimana. Ako nekada i budete u dilemi oko svog identiteta, a i to se zna desiti, posegnite za ovim djelom. Ono će vam ponuditi antropološku strukturu našega bića na koju se možete osloniti kada vam bude teško ili budete u nedoumici.

Slutim da će muslimanski duh Evrope, koji traga za svojim korijenima, skončati u bosanskom duhu islama, jer mu je on jedino autentično i živo ishodište na koje se može pozvati. To bi nas, bosanske muslimane, trebalo učiniti još odgovornijim da čuvamo svoj identitet i svoju slobodu i da imamo racionalan kritički pristup svim stvarima i pojavama.

Na kraju, dozvolite mi da završim riječima iz Kur'ana: *"I ne gubite hrabrost i ne žalostite se; vi ćete pobijediti ako budete vjernici"*. (Al 'Imrān, 139)

Zaključak

Analizirajući pitanje muslimanskog identiteta u savremenoj Evropi autor nudi bosansko iskustvo življenja islama kao polaznu osnovu za iznalaženje odgovora na brojne izazove koji se postavljaju pred muslimane u Evropi, smionu tvrdeći da će muslimanski duh Evrope, koji traga za svojim korijenima, skončati u bosanskom duhu islama, jer mu je on jedino autentično i živo ishodište na koje se može pozvati.

⁶ Tariq Ramadan, *Biti evropski musliman* (Sarajevo: Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH, 2002), str. 229.

⁷ Ali A. Allawi, *Kriza islamske civilizacije* (Sarajevo: Dobra knjiga, 2012), str. 11.

Literatura

- Kur'an* (2017). Prijevod Besima Korkuta, Sarajevo: El-Kalem.
- Allavi, Ali A. (2012). *Krizna islamske civilizacije*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Balić, Smail (2000). *Zaboravljeni islam*. Wien: Gesellschaft Bosnischer Akademiker in Ostterreich.
- Ešfak, Husejin, (1986). *Suština Fatibe*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bonse i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.
- Ramadan, Tariq (2000). *Biti evropski musliman*, Sarajevo: Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH.
- Ramadan, Tariq, (2011). *Radikalna reforma*. Sarajevo: Centar za napredne studije, El-Kalem.
- Schuon, Frithjof, (2008). *Razumijevanje islama*. Sarajevo: El-Kalem.

الموجز

هوية المسلم: التحديات في أوروبا اليوم

سماحة الشيخ حسين كفازوفيتش، رئيس العلماء والمفتي العام في البوسنة والهرسك

ألقى سماحة الشيخ حسين كفازوفيتش، رئيس العلماء والمفتي العام في البوسنة والهرسك في ٤٠ من أبريل ٢٠١٢ محاضرة على طلاب جامعة سرايفو الدولية وكان موضوع المحاضرة "هوية المسلم والتحديات في أوروبا اليوم". يتضمن هذا العمل الأدلة وشرح الآراء المطروحة في تلك المحاضرة. إن الكاتب، بصفته رئيس العلماء والمفتي العام في البوسنة والهرسك يناقش مسألة مصير الفرد المسلم والجماعة المسلمة في البيئة الأوروبية المعاصرة، ويقارن تجربته وآراءه الشخصية بآراء عدد من أبرز الكتاب الذين كتبوا عن الإسلام والمسلمين في السياق الأوروبي المعاصر. ويجب عن سؤال: هل ما زال المسلمون في أوروبا يحملون بداخلهم الصورة الكاملة لعالم الإسلام أم أنهم أخفوها في مكان ما أو فقدوها. كما يناقش الكاتب مسألة مكانة الإنسان وكيونته وحرية واختياره، ومصيره المأساوي، إذ يرى الكاتب أنها تمثل الموضوع المركزي في كافة كتب الوحي الإلهي؛ التوراة والإنجيل والقرآن الكريم.

الكلمات الرئيسية: الإسلام، المسلمون، الهوية، المسلمون في أوروبا.

Summary

MUSLIM IDENTITY:
CHALLENGES IT FACES IN TODAY'S EUROPE

Husein ef. Kavazović, reisu-l-ulema IZ u BiH

Raisu-l-ulama of The Islamic Community in B&H, delivered a lecture at The International University in Sarajevo on 4 April 2018. The topic of the lecture was the identity of Muslims and the challenges it faces in Europe today. This article contains arguments and elaborates upon the views presented in the lecture. The author, as Raisu-l-ulama of the IC in B&H, discusses the issue of the fate of Muslims as an individual and as a community in today's world of Europe, comparing his own experience and thought with views of some leading authors who wrote of Islam and Muslims in contemporary European context. He answers the question whether or not today's Muslims of Europe still bare within themselves the authentic image of the world of Islam or have they lost it. The author also reflects upon the issue of the place of man, his being, his freedom and his freedom of choice as well as upon his tragic fate, which is, according to him the central theme of all Devine Revelations, the Old Testament, the New Testament and the Qur'an.

Key words: Islam, Muslims, identity, Muslims in Europe